

Правовий образ міста та його різноманіття

Мельничук О. С.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

Національний університет «Одеська юридична академія»

вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-3557-5934

mel_olga_step@ukr.net

Ключові слова:

правовий образ, правовий образ міста, різноманіття правового образу міста, види правового образу міста, критерії класифікації правового образу міста, міське право, міська правова система.

Стаття розкриває специфіку правового образу міста як категорії правової реальності та основи існування міського права. Тобто статтю присвячено з'ясуванню змісту специфічного правового феномену – правового образу міста, що є основою для формування міської правової системи.

Висловлюється ідея, що існування правового образу міста нерозривно пов'язане з усвідомленням та осягненням специфічних концептів та ідей, які в метафоричній формі зумовлюють сприйняття міста як особливого простору буття права.

Визначення змісту правового образу міста вимагає залучення герменевтики, феноменології, семантики, онтології, гносеології тощо. Формування правового образу міста завжди пов'язано з усвідомленням його культурних характеристик, особистих інтерпретацій та інституціоналізації домінуючих у міському середовищі цінностей.

Показано різноманітність критеріїв для класифікації правових образів міст (історичний, функціональний, культурний тощо). Виявлено вплив сформованого в масовій свідомості образу міста на нормативне закріплення його специфічних рис. Правовий образ міста постає як втілений у структурах правового мислення та стереотипах правової поведінки ракурс сприйняття певного урбанізованого простору.

Отже, правовий образ міста пов'язаний із виявленням феноменолого-герменевтичних аспектів відображення різних іпостасей міста (економічних, соціальних, політичних, історичних, культурних) у правовій сфері. Правовий образ міста формується такими внутрішніми та зовнішніми факторами: правовою свідомістю містян та їхньою специфічною просторовою самоідентифікацією (внутрішній фактор) й оформленням правового статусу міста (зовнішній фактор). Отже, специфіка правового образу міста визначається його плюралістичністю, отримує своє продовження у становленні відмінних правових статусів міст і різноманітті правових образів міст.

Існування правового образу міста зумовлює необхідність його оформлення на основі загальнотеоретичної юриспруденції. Перенесення акцентів у методології дослідження міського права з традиційних юридичних підходів на сучасні урбаністичні ідеї дає змогу виявити, як правовий образ міста втілюється в цілісній системі міського права.

City legal image and its diversity

Melnychuk O. S.

Doctor of Law, Associate Professor,

Professor at the Department of General Theoretical Jurisprudence

National University “Odesa Law Academy”

Fontanska doroga str., 23, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3557-5934

mel_olga_step@ukr.net

Key words:

legal image, city legal image, diversity of the city legal image, types of the city legal image, classification criteria of the city legal image, urban law, urban legal system.

The article reveals the specifics of the city legal image as a category of legal reality and the basis of the existence of the urban law. That is, the article is devoted to clarifying the content of a specific legal phenomenon – the legal image of the city, which is the basis for the formation of the urban legal system. The article expresses the idea that the existence of the city legal image is inextricably linked with the awareness and comprehension of specific concepts and ideas, which determine the perception of the city as a special space of law in metaphorical form.

Definition of the content of the city legal image requires the involvement of hermeneutics, phenomenology, semantics, ontology, epistemology etc. The formation of the city legal image is always associated with awareness of its cultural characteristics, personal interpretations and institutionalization of the dominant values in the urban environment.

A variety of criteria for the classification of the city legal images (historical, functional, cultural etc.) is shown. The influence of the city image formed on the normative legalization of its specific features in the mass consciousness is revealed. The city legal image appears as embodied in the structures of legal thinking and stereotypes of legal behavior perspective of perception of a particular urban space.

Thus, the city legal image is associated with the identification of phenomenological and hermeneutic aspects of the reflection of various hypostasis of the city (economic, social, political, historical, cultural) in the legal sphere. The city legal image is formed by the following internal and external factors: the legal consciousness of townspeople and their specific spatial self-identification (internal factor) and the registration of the city legal status (external factor). Therefore, the specificity of the city legal image determined by its pluralism, is continued in the formation of different city legal statuses and a diversity of the city legal images.

The existence of the city legal image causes the need to justify it on the basis of general theoretical jurisprudence. Shifting the emphasis in the methodology of the urban law research from traditional legal approaches to modern urban ideas reveals how the city legal image is embodied in a holistic system of the urban law.

Постановка проблеми. Тема міста є невіддільною частиною досліджень сучасної гуманітарної думки. Понад те, поступово воно починає ставати чи не основним центром різноманітних соціальних, етнографічних, філософських, історичних студій. По суті, за словами П. Вайля, нині ми можемо спостерігати повернення одного старого, ще середньовічного феномена: «... сучасна Європа усе більше й більше складається не

з країн, а з міст» [1, с. 279]. Незважаючи на те, що з багатьох позицій це твердження є доволі спірним (зокрема, з точки зору юриспруденції), але воно, поза сумнівом, яскраво відображає існуючу в гуманітаристиці тенденцію, коли тематика міста відвойовує собі усе нові й нові горизонти в науковому дискурсі.

Існування міста як людської цілісності передбачає особливу структуру реальності, в якій ця

цілісність укорінена. Кожне місто – в яких би категоріях воно не описувалося – має свою неповторну онтологію, свій глибинний проект буття, який є похідним від відкритості світу, історичної долі та простору культурного спілкування. Існування міського права та міської правової системи нерозривно пов'язане з усвідомленням та досягненням специфічних концептів та ідей, які у метафоричній формі зумовлюють сприйняття міста як особливого простору буття права. Саме тому прагнення людини до пізнання та виділення чітких форм організації суспільства шляхом концентрації найкращого досвіду приводить до того або іншого специфічного варіанту розвитку цього суспільства. Починає існувати оригінальна цілісність, яка виробляє нові смисли, виникає правовий простір з особливим характером відношення до права. Творення нових смислів, норм, правил, інтерпретацій у сфері права пов'язано з різними суспільними явищами. Особливим об'єктом віддзеркалення у свідомості людини в багатоплановій правовій формі є місто.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що звернення до тематики правового образу міста продовжує залишатися новітньою категорією юриспруденції, яка вперше була досліджена у контексті написання дисертаційного дослідження щодо доведення існування міської правової системи. Для визначення категорії правового образу міста, вивчено публікації щодо правового образу та образу міста, а саме: Є. Босенка, В.А. Малахова, Ю.М. Оборотова, С.В. Пірогова. Різноманітність правового образу міста розглядається за допомогою ідей таких учених, як: М.М. Алексеев, О.М. Атоян, П. Бергер, Г. Берман, М.А. Дамірлі, А.В. Каравашкін, А.Ф. Крижанівський, Т. Лукман, А.В. Стівба та ін.

Метою статті є обґрунтування існування та закріплення у правовій реальності категорії правового образу міста, а також дослідження цієї категорії з різноманітних підстав, які доводять феноменологічну, герменевтичну, онтологічну, гносеологічну, семантичну сутність цього явища з точки зору юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. Розгляд міста крізь призму правових смислів і символів визначається передусім необхідністю застосування феноменологічної методології, в межах якої стає очевидним, що місто постає як реальність повсякденності, ситуативності. Як пишуть П. Бергер та Т. Лукман, реальність повсякденного життя сприймається як упорядкована реальність. Її феномени уже систематизовані в образах, які видаються незалежними від індивідуального розуміння і які накладаються на нього. Реальність повсякденного життя виявляється об'єктивованою, тобто вона є сконструйованим порядком

об'єктів, які були визначені як об'єкти до моменту їх сприйняття. Мова, що використовується в повсякденному житті, постійно надає необхідні об'єктивності і встановлює порядок, у рамках якого набувають сенсу і значення і ці об'єктивності, і сама повсякденність [2, с. 41]. Дійсно, як зазначає О.В. Стівба, право не існує у відриві від повсякденності, понад те, воно не існує у відриві від ситуації. Онтологічна основа права коріниться в події права, у моменті правосвідомості, коли право стає свідомим, а отже актуалізується в людському сприйнятті. Право існує тільки там, де воно затребуване, тобто в тому просторі, де відбуваються правові події [3, с. 12–13].

Міста виступають каталізаторами, у яких події через високу щільність соціального простору виникають частіше. Зі свого боку, це означає, що саме у місті можна спостерігати право «як воно є». Як справедливо зауважує А.Ф. Крижанівський, феноменологічна філософія спонукає відкинути усі концептуальні «окуляри» та ідеалізації на шляху нашого погляду на речі, орієнтуватися тільки на досвід безпосереднього стану речей. Водночас екстраполяція феноменології на правову площину потребує якраз відмови від традиційних теоретичних конструкцій, оскільки «ми, часто-густо, навіть не помічаємо, що маємо справу не з самими явищами, а зі схемами чи символами, які їх замінюють» [4, с. 30].

Слушно зауважує М.М. Алексеев, що феноменологічний метод надає філософії права можливість формувати та відкривати соціальні ідеали. Однак, на протигагу метафізиці, яка вбачає в ідеалі структуру усього буття, кінцеву Істину, феноменологія розуміє ідеал як образ, що формується на основі життєвого досвіду, якому сліднують та який поділяють [5, с. 45–46]. Образність сприйняття правової реальності – одна з рис феноменологічної методології.

Образ міста в цьому контексті набуває особливого звучання. Як справедливо зазначає В.А. Малахов, сприйняття людиною історії свого міста як малої батьківщини, відчуття його стилю і духу є незамінним джерелом моральних цінностей, реальною базою почуття власної ідентичності [6, с. 16]. Ця ідентичність, як можна стверджувати, заснована не лише на символічних зв'язках між містом та городянами, але й на психоментальних зв'язках, що визначають особливість територіальної правосвідомості, про що, зокрема, пише О.М. Атоян [7; 8].

Водночас важливо наголосити, що в дослідженнях соціологів відзначається, що образ міста – це семантична конструкція, яка пов'язана із сприйняттям міста індивідом та водночас є сенсорно-інформаційним фільтром для відбору знакових предметів міського існування [9, с. 47]. Тобто

образ міста нерозривно пов'язаний з історією. Водночас проблематика історичного пізнання міста є спільною з історичним пізнанням загалом. Як вважають А.В. Каравашкін та О.Л. Юрганов, мнемотична (відображувальна) функція свідомості не може бути аксіомою гносеологічної теорії. Отримати достовірну картину історичного життя неможливо, відповідно, ніякої об'єктивної історичної реальності не існує, адже об'єктивно існує не ця реальність, а лише джерело, в якому вона відбита [10, с. 17–18]. Якраз міста часто стають такими джерелами, в яких розкривається в образній формі історія не лише городян, але й тієї локальної культури, яка визначає специфічність свідомості (зокрема правової), характерної для цього міста. Яскравий приклад цього наводить Є. Босенко: гості Риги часто помічають, що Домський собор є набагато нижчим за сучасну вулицю, він ніби втиснутий у землю. Це і є той самий «культурний шар», який відділяє собор від сучасних будівель, шар, який відчувається не на ментальному рівні, а безпосередньо на досвіді. Цей культурний шар несе в собі коди століть, вони є історією цього міста [11, с. 187]. Але, що більш важливо, ця особливість собору знайшла своє відображення у правовому акті, коли в рішенні про реставрацію собору 2011 р. було встановлено, що реставрація не повинна зачіпати своєрідність «втиснутості» собору в міський простір.

Вважаємо, що образ міста не може обмежуватися історичним виміром, а має охоплювати також правові аспекти його буття. Саме тому феноменологія міста дозволяє розглядати таку його складову як правовий образ – систему знаків, що визначає схеми його сприйняття, на основі яких відбираються значимі правові аспекти та артефакти міського життя. Образ об'єктивний за своїм джерелом та ідеальний за способом (формою) свого існування [12, с. 4]. Місто як джерело образного мислення суб'єкта пізнання продукує безліч ідеальних моделей. Перекладаючи ці думки мовою права, можна констатувати існування різноманітності правових образів міста [13, с. 27].

Специфіка правового образу міста, отже, визначається його плюралістичністю. Це, зокрема, пов'язане з тим, що, на думку В. В. Дудченко, пошук права в суспільних інститутах відбувається на онтологічно-телеологічній основі [14, с. 176], тобто право сутнісно присутнє в житті суспільства. Ця його сутнісність, онтологічна визначеність пов'язана, передусім, з людиною та її свободою, яка є невідчужувана, а, отже, онтологічно прив'язана до неї. Не випадково саме ідея свободи довгий час була визначальною характеристикою правового образу міста в Середньовіччі, коли міста надавали захист від королівського права [15].

Якщо в сприйнятті та ставленні до міста визначальними є суб'єктні характеристики, то образ міста є єдністю об'єктного та суб'єктного. Правовий образ міста складається з особистого правового досвіду суб'єкта, об'єктивних параметрів міського середовища, навколишнього соціокультурного (ментального) оточення та атмосфери, колориту часу.

Зважаючи на різні критерії, правові образи міста, що існують у правосвідомості індивіда, слід класифікувати за формальними, функціональними та темпоральними ознаками.

Під час використання формального та функціонального критеріїв очевидний зв'язок правового образу міста з його статусними характеристиками та правовим положенням. Місто розуміється як особлива територіальна цілісність, що має правові підстави виникнення, свої цілі, завдання, функції, має правовий статус і самостійність у сфері ухвалення владних рішень, вступу у правові відносини з іншими суб'єктами права [16, с. 27].

Варто погодитися з думкою, що велике значення під час формування функціональної домінантності міста має його економіко-географічне положення, а також місце розвитку [17, с. 142–150]. Наприклад, зародження і розвиток міста-порту (Одеса, Гданськ, Глазго, Ліверпуль тощо) пов'язане з перевагою приморського розташування. Формування промислових міст пов'язане з наявністю великих родовищ, дешевої електроенергії і розвиненої транспортної інфраструктури.

Місто є яскравим свідченням і віддзеркаленням існування цивілізації. Поза сумнівом, універсальною ознакою (індикатором), властивою всім цивілізаціям, є самоідентифікація індивіда, яка впливає з місця розвитку та може сформувати той або інший образ міста. Тим часом місце розвитку зумовлюється місцем народження, наприклад, місто є місцем для розвитку людини та місцем його образного сприйняття, яке не є випадковим і впливає на подальше становлення міської цивілізації.

Величезна кількість міст виникла через потребу населення в товарообміні. Виходячи з торгівельної функції, обґрунтовано складаються правові образи міст, які визнаються крупними торгівельними центрами (Стамбул, Шанхай, Калькутта тощо). Ще одна функціональна особливість, яка підтверджує зв'язок місця народження та місця розвитку, що веде до оформлення правового статусу і формування правового образу міста, – розвиток транспортної інфраструктури. Виникненню і встановленню образу міста Франкфурт-на-Майні сприяло не тільки його економіко-фінансове та географічне положення (місто розташоване на стародавній переправі (броді) на річці Майн, звідси й походить назва міста «Пере-

права Франків»), а також й бурхливий розвиток міста як транспортного центру (Франкфуртський аеропорт, Центральний вокзал міста, Франкфуртська автомобільна розв'язка).

Диференціація правових образів міст відбувається також в історичному ракурсі, творцями яких були культурно-історичні співтовариства, що існували в різні історичні періоди: античне місто, середньовічне місто, місто епохи Відродження. Темпоральний критерій розподілу правових образів міст на типи дає підстави для затвердження також правового образу міста Нового Часу та сучасного міста.

Не менш важливу роль відіграють ті правові образи міст, які формуються на основі сучасного міжнародного права. Йдеться, передусім, про міста, які внесені до переліку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (в Україні до них належить, зокрема, історичний центр Львова). Механізм надання особливого міжнародно-правового статусу містам у зв'язку з необхідністю захисту їх унікального історичного образу регламентується Конвенцією ЮНЕСКО про охорону культурної та природної спадщини 1972 року [18]. Надання таким містам додаткового міжнародно-правового статусу не раз сприяло зміцненню їх особливого правового образу – образу недоторканності, яка іноді навіть межує зі святістю. При цьому, як зазначається в наукових дослідженнях, значущість захисту культурної спадщини в містах в останні роки підвищується. На це звертає увагу, зокрема, Д.О. Коваль: «характерною особливістю розвитку звичаєвих норм щодо захисту культурних цінностей є ампліфікація звичаєвих норм, що розуміється як тенденція до зростання їх юридичної сили, підвищення їх значущості. Наслідки ампліфікації звичаєвих норм можуть проявлятися в набуванні породжуваних ними зобов'язань характеру зобов'язань *erga omnes*» [19, с. 14].

Україна як учасниця Конвенції ЮНЕСКО 1972 р. з 1988 р. зобов'язалася забезпечити охорону об'єктів всесвітньої спадщини, розташованих на її території. У той же час, можна констатувати недостатню розвиненість національного законодавства України, що створювало б ефективні механізми охорони об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини об'єктів. Зокрема, Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р. [20, ст. 333], який регулює правові, організаційні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини, фіксує лише найбільш загальні принципи у цій царині. Відсутність спеціальних норм, які стосувалися б проблем охорони культурної спадщини, представлених в архітектурних ансамблях, унікальних будівлях тощо призводить до того, що культурні

образи міст в Україні є недостатньо оформленими. Невипадково в науковій літературі підкреслюється, що міжнародно-правові механізми захисту культурної спадщини та збереження унікальних образів міст часто є недостатніми. Для забезпечення необхідної охорони об'єктів всесвітньої культурної та природної спадщини в українському законодавстві О.І. Мельничук пропонує розробити та прийняти спеціальний Закон «Про об'єкти культурної та природної спадщини України, включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» [21, с. 16].

Зі сказаного випливає, що міжнародно-правові характеристики образу міст доповнюють та розкривають їх правовий статус. Понад те, наявність у міст не лише національного, але й міжнародного правового образу наводить на думку, що їх правовий образ не обмежується державними кордонами й виступає універсальною культурною та правовою константою.

Будь-яка правова ситуація, випадок, пов'язані з містом, мають свій семантичний характер та існують у формі тексту. Текст інтерпретується і аналізується в аспектах знаку, значення та сенсу. Інтерпретативність сприйняття образу міста затверджує його герменевтичну складову і можливість пов'язувати правовий образ міста з семантичною виразністю. У літературі часто підкреслюється та обставина, що зв'язок між знаком та значенням часто може бути оповитим цілими прошарками інтерпретацій, через які не завжди можна проникнути [22, с. 35].

Висновки. Варто зазначити, що проблематика понятійно-функціонального наповнення міського права як специфічного правового образу безпосередньо пов'язується з питаннями формування та обґрунтування категорії правового образу міста. Усе це складає самостійний предмет вивчення, що набуває значущості в умовах розвитку сучасної юриспруденції і осмислення значень, що поєднують історико-правові традиції та нові елементи правової реальності. Цей предмет вивчення отримує своє концептуальне оформлення у вигляді теорії міського права.

Існування правового образу міста зумовлює необхідність його затвердження на основі загальнонотейоретичної юриспруденції. Тут важливо зазначити, що саме перенесення акцентів у методології дослідження міського права з традиційних юридичних підходів на сучасні урбаністичні ідеї дозволить виявити, як правовий образ міста втілюється в цілісній системі міського права. На цьому шляху принципово не лише довести еволюцію правового образу міста від античності через середньовіччя до сучасності, але й показати його різноманітність у сучасному урбанізованому суспільстві.

Література

1. Вайль П. Гений места. Москва : Независимая газета, 2000. 488 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва : Медиум, 1995. 323 с.
3. Стовба А.В. Правовая ситуация как исток бытия права : моногр. Харьков : ФО-П Лисяк Л.С., 2006. 176 с.
4. Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія : моногр. Одеса : Фенікс, 2006. 193 с.
5. Алексеев Н.Н. Основы философии права. Санкт-Петербург : Лань, 1999. 256 с.
6. Малахов В.А. Образ города в современном гуманитарном дискурсе: некоторые проблемные направления. *Образ міста в контексті історії, філософії, культури : Києвознавчі читання*. Київ : ПАРАПАН, 2005. С. 16–18.
7. Атоян О.Н. Воля к праву. Исследования махновщины и народного правосознания : моногр. Луганск : РИО ЛАВД, 2003. 528 с.
8. Атоян О.Н. Утопия безвластия. Крестьянское правосознание в историко-правовой реальности 1917–1921 годов (на примере анархо-махновщины) : моногр. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2010. 599 с.
9. Пирогов С.В. Конспект лекций по курсу «Социология города». Томск : Томский государственный университет, 2003. 216 с.
10. Каравашкин А.В. Опыт исторической феноменологии. Трудный путь к очевидности. Москва : Российский государственный гуманитарный университет, 2003. 388 с.
11. Босенко Е. Урбанизм и живопись. *Образ міста в контексті історії, філософії, культури : Києвознавчі читання*. Київ : ПАРАПАН, 2005. С. 187–191.
12. Оборотов Ю.Н. Образы государств в глобализующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. № 8. С. 4–8.
13. Мельничук О.С. Феноменологія міста та формування його правового образу. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 27–31.
14. Дудченко В.В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 184 с.
15. Берман Г.Дж. Западная традиция права. Эпоха формирования. Москва : Норма, 1999. 624 с.
16. Мельничук О.С. Феноменологія міста та формування його правового образу. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 27–31.
17. Оборотов Ю.М. Місцезрозвиток в основі апологізації українського права. *Право України*. 2011. № 8. С. 142–150.
18. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 р. ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР № 6673-ХІ від 4 жовтня 1988 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/6673-11>
19. Коваль Д.О. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей у зв'язку зі збройним конфліктом : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. спеціальність 12.00.11 – міжнародне право. Одеса, 2014. 20 с.
20. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8.06.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
21. Мельничук О.І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві : автореф. дис. ... к.ю.н. спеціальність 12.00.11 – міжнародне право. Київ, 2006. 19 с.
22. Дамірлі М.А. Специфіка компаративістсько-правової герменевтики. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса : Юрид. л-ра, 2009. Вип. 50. С. 31–36.

References

1. Vayl' P. (2000) Geniy mesta. [Genius of the Place]. Moskva : Nezavisimaya gazeta. 488 s.
2. Berger P. (1995) Sotsial'noye konstruirovaniye real'nosti. Traktat po sotsiologii znaniya. [Social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge]. Moskva : Medium. 323 s.
3. Stovba A.V. (2006) Pravovaya situatsiya kak istok bytiya prava. [Legal situation as the source of the existence of law]. Kh.: FO-P Lisyak L.S. 176 s.
4. Kryzhanivs'kyu A.F. (2006) Fenomenolohiya pravoporyadku: ponyattya, vymiry, typolohiya. [Phenomenology of legal order: concepts, dimensions, typology]. Odesa : Feniks. 193 s.
5. Alekseyev N.N. (1999) Osnovy filosofii prava. [Foundations of the philosophy of law]. Spb. : Lan'. 256 s.
6. Malakhov V.A. (2005) Obraz goroda v sovremennom gumanitarnom diskurse: nekotoryye problemnyye napravleniya. [The image of the city in modern humanitarian discourse: some problem areas]. *Obraz mista v konteksti istoriyi, filosofiyi, kul'tury : Kyievoznachchi chytannya*. K. : PARAPAN. S. 16–18.

7. Atoyán O.N. (2003) Volya k pravu. Issledovaniya makhnovshchiny i narodnogo pravosoznaniya. [The will to the law. Research of the Makhnovshchina and people's legal consciousness]. Lugansk : RIO LAVD. 528 s.
8. Atoyán O.N. (2010) Utopiya bezvlastiya. Krest'yanskoye pravosoznaniye v istoriko-pravovoy real'nosti 1917–1921 godov (na primere anarkho-makhnovshchiny). [Utopia of anarchy. Peasant legal consciousness in the historical and legal reality of 1917-1921 (on the example of anarcho-Makhnovshchina)]. Lugansk : RIO LGUVD im. E. A. Didorenko. 599 s.
9. Pirogov S.V. (2003) Konspekt lektsiy po kursu «Sotsiologiya goroda». [Lecture notes for the course "Sociology of the City"]. Tomsk : Tomskiy gosudarstvennyy universitet. 216 s.
10. Karavashkin A.V. (2003) Opyt istoricheskoy fenomenologii. Trudnyy put' k ochevidnosti. [An experience of historical phenomenology. The hard way to the obvious] M. : Rossiyskiy gosudarstvennyy gumanitarnyy universitet. 388 s.
11. Bosenko Ye. (2005) Urbanizm i zhivopis'. [Urbanism and painting]. *Obraz mista v konteksti istoriyi, filosofiyi, kul'tury : Kyyevoznachchi chytannya*. K. : PARAPAN. S. 187-191.
12. Oborotov YU.N. (2004) Obrazy gosudarstv v globalizuyushchemsya mire. [Images of states in a globalizing world.] *Zakon i zhizn'*. № 8. S. 4-8.
13. Melnychuk O.S. (2011) Fenomenolohiya mista ta formuvannya yoho pravovoho obrazu. [Phenomenology of the city and the formation of its legal image]. *Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava*. № 3. S. 27-31.
14. Dudchenko V.V. (2014) Hermenevtyka prava: rozvytok yurysprudentsiyi. [Hermeneutics of law: the development of jurisprudence]. Odesa : Feniks. 184 s.
15. Berman G. Dzh. (1999) Zapadnaya traditsiya prava. Epokha formirovaniya. [Western tradition of law. The era of formation]. Moskva : Norma. 624 s.
16. Melnychuk O.S. (2011) Fenomenolohiya mista ta formuvannya yoho pravovoho obrazu. [Phenomenology of the city and the formation of its legal image]. *Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava*. № 3. S. 27-31.
17. Oborotov YU.M. (2011) Mistserozvytok v osnovi apolohizatsiyi ukrayins'koho prava. [Local development in the basis of apologization of Ukrainian law]. *Pravo Ukrayiny*. № 8. S. 142–150.
18. Konventsiya pro okhoronu vsesvitn'oyi kul'turnoyi i pryrodnoyi spadshchyny ratyfikovano Ukazom Prezydiy Verkhovnoyi Rady URSR (1988). [The Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage was ratified by the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the USSR]. Retrived from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/6673-11> (accessed 19 January 2021).
19. Koval' D.O. (2014) Mizhnarodno-pravovyy zakhyst kul'turnykh tsinnostey u zv'yazku zi zbroynym konfliktom. [International legal protection of cultural values in connection with the armed conflict]. *Avtoref. dys. na zdobuttya naukovoho stupenya k.yu.n. spetsial'nist' 12.00.11 – mizhnarodne pravo*. Odesa. 20 s.
20. Pro okhoronu kul'turnoyi spadshchyny : Zakon Ukrayiny (2000). [On the protection of cultural heritage: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, № 39. Art. 333.
21. Mel'nychuk O.I. (2006) Status vsesvitn'oyi kul'turnoyi ta pryrodnoyi spadshchyny lyudstva v mizhnarodnomu pravi. [The status of the world cultural and natural heritage of mankind in international law]. *Avtoref. dys. na zdobuttya naukovoho stupenya k.yu.n. spetsial'nist' 12.00.11 – mizhnarodne pravo*. K., 19 s.
22. Damirli M.A. (2009) Spetsyfika komparatyvists'ko-pravovoyi hermenevtyky. [Specifics of comparative-legal hermeneutics]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. Odesa : Yuryd. l-ra., Vyp. 50. S. 31-36.